

דף ד ע"א

א. גמ' - נקרינהו לעיניה. עיין בשער הגילגולים הקדמה
 להשלים איזה תיקון שהיה צריך לו עדיין, ולפי
 שהורדוס נקר את עיניו לפיכך גם עתה היה סגי נהור
 כנודע ואותיות בבא הם ששת בא"ת ב"ש. ובהקדמה
 ל"ו כתב בזה"ל - כי בהכרח הוא לחזור עתה כמו שהיה
 בראשונה. וביאר לי הגרא"צ קלוגר שליט"א דהביאור
 בזה הוא דע"י העיניים זוכה הנשמה להשגת חכמת
 אלוקית ולחזות מראות אלוקית, וכשנהיה עיור אין בה
 השגות אלו ולכן בגילגול שנשמתו עברה לרב ששת
 ע"כ שקיבל את הנשמה כמו שהיתה לכן נהיה סומא.

ב. גמ' - יתיב קמיה אמר וכו'. וצ"ב איך לא חש
 שיכירהו בקולו, אם לא שנאמר דשינה את
 קולו לצורך העניין, והגר"ש אסולין שליט"א אמר לי
 שזכור לו שכך מבואר באחד המדרשים. ויתכן דבב"ב
 באמת הרגיש שהוא הוא ולכן התחמק באמתלאות שוא
 אף שידע את כל פירוכותיו - ועיין בזה.

ג. גמ' - א"ל וליהוי עשיר וכתוב וכו' ולא יהא אלא נשיא
 וכתוב ונשיא בעמך לא תאור א"ל בעושה מעשה
 עמך א"ל מסתפינא וכו'. וצ"ב דאמנם על הראיה מנשיא
 דחה אותו אך אכתי הראיה דעשיר במקומה עומדת
 וא"כ למה לו לומר מסתפינא - ועיין.

ד. גמ' - א"ל מסתפינא מיניה, א"ל ליבא איניש דאזיל
 דלימא ליה דאנא ואת יתיבנא, א"ל כתיב כי עוף
 השמים יוליד את הקול וגו', א"ל אנא הוא אי הואי ידענא
 דזהרי רבנן כולי האי (בילקוט שמעוני דברים י"ז הלשון הוא
 - אי הוה ידענא דצניעותו כולי האי) לא הוה קטילנא להו.
 והנה כל רואה משתומם איך בדברי בב"ב אלו התחרט
 כל כך על הריגת החכמים דראה שהם זהרי טובא, הרי
 בעצם מתפרש מדבריו שהיה מאד רוצה לקלל רק
 שמפחד; גם משמע לכאור' שבלחש לא יהא נמנע
 מלקללו כאשר לא יבחינו כלל בכך - וצ"ע לעת עתה.

ועוד מאי ראיא איכא מהא דהוא זהיר דכולהו נמי
 זהירי. אולם ע"ז י"ל בפשטות דהואיל והוכיח לו זאת
 מפסוקים לא הסתבר ליה שחכ' יעברו ע"ז.

ובדרך אפשר נראה לבאר על פי מה שביאר הבן
 יהוידע דכולהו רבנן הכונה על הסנהדרין שהיה ירא
 מהן פן יעשו דין על פי התורה להרגו עיי"ש, ולפי זה
 י"ל דכונתו היתה לומר דאי היה יודע שזהירי רבנן כל
 כך מלפגוע בו יהיה מטעם שיהיה שוב לא היה צורך
 בהריגתם.

ולמרות שי"ל שמה שפיחד בב"ב זהו פן יגיע לו על
 ידי זה כגורל חבריו ולולא זאת לא היה מפחד, מ"מ
 יתכן דסבר דגם מה שהרג את בית חשמונאי בלבד הוא
 גם סבה לפחד.

ועל הא דמוכת מדבריו שבלחש לא היה נמנע
 מלקלל, לא היה אכפ"ל מאחר ועיקר דאגתו היתה פן
 יעשו לו דין שהוא דבר שבגלוי - ודו"ק.

ה. גמ' - אי הוה ידענא דזהרי רבנן כולי האי לא הוה
 קטילנא להו, השתא מאי תקנתיה דההוא נברא,
 א"ל הוא כבה אורו של עולם וכו' ויעסוק באורו של עולם
 וכו'. בפשטות היה נראה דבזה חזר בתשובה, שהגיע
 להכרה שלאו שפיר עביד בהורגו קדושי עליון והתחרט
 עד שביקש תיקון למעשיו.

ובסדר הדורות בחלק ימות עולם ג' אלפים תשס"א
 כותב עליו וז"ל - בתחלת מלכותו היה איש דמים
 ומרמה ונוח לקבל לה"ר ובסבת זה שפך דם נקי, אך
 התחרט על מעשיו והתנהג במדות טובות וכו' עיי"ש.

וכך לכאורה נראה דלמד רבינו בחיי בפרשת אמור
 (ויקרא כג-מ) וז"ל - אמרו במדרש (ויק"ר ל' י"ג)
 אתרוג דומה ללב לולב לשדרה הדס לעניים וערבה
 לשפתיים, והכונה בזה כי בהכשל האדם בעבירות של
 ארבעה אברים אלו ימצא כופר בארבע המינים אלו שהם
 כנגדן ודומין להן לפי שבכל עבירה תמצא כפרה
 כשיעשה המצוה כנגדה, וכן דרשו חז"ל על הורדוס
 המלך שהרג אלפים ורבבות מישראל ושאל אם אפשר
 שיהיה לו תקנה והשיבו לו כי אפשר אם ישתדל בבניין
 ביהמ"ק ואמרו הוא כבה אורו של עולם ויעסוק באורו
 של עולם. והעניין הזה מאיר עיני הלב כי בודאי יש

תקנה לעבירה בעשיית מצוה שכנגדה עכ"ל. ולמרות דמדבר על עניין הכפרה, אולם פשוט וברור לכל בעל שכל זך דלא תתכן כפרה על חטא אם לא קדמה לה תשובה. [1234567]

ובמו כן נראה דלמד רבינו יונה בשערי תשובה, דהנה בשער א' בעיקר השבעה עשר מחדש דלמרות שמבואר בגמ' דעון חילול ה' תשובה ויסורים תולים ומיתה ממרקת, מ"מ כאשר הוא יקדש את ה' יסלח עונו. ובשער ד' אות ה' מאריך יותר וכותב בזה"ל - וגם לחולי הזה (עון החילול ה') אע"פ שאין לו מרפא על דרך שאר העונות ימצא לו מרפא אם יעזרהו הי"ת לקדש תורתו נגד בנ"א ולהודיע לבני האדם גבורת ה' וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ברוב גודל כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו וכו' ואמרו רז"ל בענין הורדוס שהרג את החכמים ושאל עצה לבב"ב אם יוכל לרפא לו ולגהות ממנו מזור ויאמר אליו וכו' עיי"ש. שם החילול השם היה באופן מבהיל שהראה בזה שאין ה' שומר את חסידיו, וכשבנה את ביהמ"ק ברוב פאר והדר אין לך קידוש ה' שיכל לפעול יותר מזה. ונראה כנ"ל דאמנם מדבר על עניין הכפרה, מ"מ לא נראה שיתכפר עון זה של חילול ה' אף שלעומת זה קידש את ה' אם לא קדם לזה תשובה. עיין היטב סוגי' דיומא דף פה ע"א והלאה שלכל כפרה בעינן תשובה - ועיין בזה.

ולמרות דמדבריו של הורדוס לא חזי' שחזר בו מצד שעבר על מצות ה', אלא שטעה וסבר שימרדו בו, אך לולא זאת היה שלם עם עצמו, מ"מ י"ל שדרך חרטתו זו הגיע להכרה פנימית שעבר על עבירת רציחה וכדחזי' שביקש תיקון.

ולבאו' היה נראה דהדברים מפורשים בדברי התוספות במס' יבמות דף מ"ה ע"ב אד"ה כיון שכתב להדיא שהורדוס עשה תשובה כדאיתא במס' ב"ב דף ד ע"א. אך אין זה מוכרח דיתכן לומר דמה שאמר רבינו שמואל שהורדוס לא נשא בת ישראל משום שעשה תשובה, הכונה שאחז בעצמו שחזר בתשובה,

אך יתכן שאלכא דאמת כלפי שמיא לא היתה זו תשובה - ועיין.

והנה להלן שואלת הגמ' איך בב"ב נתן עצה להורדוס במה להתכפר והרי כל מה שנענש דניאל היה משום שנתן עצה לנבוכדנצר שאם רוצה לשמור עצמו מן הפורענות יעשה צדקה. וצריך להבין דבשלמא התם אצל דניאל איכא למימר דנענש הואיל והשיא עצה לרשע מרושע, אולם אצל הורדוס שחזר בתשובה שפיר מובן מדוע עזר לו להתכפר.

והיה נראה לבאר על פי מש"כ המאירי כאן וז"ל - כבר ידעת בהרבה עבירות שמדרכי השם בעונשיהן שלא להספיק בידו לעשות תשובה לרוב הפלגת המרי וכבוד רוע הפעולה היוצאת ממנו ומ"מ כל שעשה תשובה אין הפרגוד ננעל בפניו לעולם וכבר ביארנו דבר זה בארוכה בחיבור התשובה. כל שנתכרר לחכם או למוכיח או למנהיג על איזה שהוא מזה הכת אין ראוי לו להשיאו עצה למרוק חטאיו ולהדריכו בדרכי התשובה אלא יתנהג בו במדת קונו והוא שאמרו דלא נענש דניאל בירידתו מגדלותיו או בהשלכת (נדצ"ל בהשלכתו) לגוב אריות אלא מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר וכו' עיי"ש.

ולפי זה נראה לבאר דזו ג"כ היתה טענת הגמ' על בב"ב שהרי גם אצל הורדוס היו מהעבירות שאין מספיקין לעשות תשובה שהרי ע"י הריגת הצדיקים מן הסתם עכב את הרבים מעשות דבר מצוה שאין להם יותר מי שילמדם את הלכות המצוות¹, וכן חלק בזה על דבריהם. [אוצר החכמה]

והגמ' מיישבת ע"ז בתי' קמא דשאני עבד דאיחייב במצות, וכותב ע"ז המאירי שם בהמשך דבריו וז"ל - ומ"מ כל שהוא מוטבע בעשיית המצוות אפילו באותן שהנשים חייבות בהן לבד אי אפשר להיותו מזה הכת רק על צד רחוק עכ"ל. ובכוונת דבריו נראה דאחד כזה שבא בברית מצות יש ליישב ולדון את מעשיו לכף זכות גם על המעשים שנראים כאותן עבירות שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, וכגון במעשה דהורדוס

1. אלא דלפי מה שביאר רבינו יונה באבות שם בטעמא דמילתא מדוע המונע את הרבים לעשות מצוה אין מספיקין בידו לעשות תשובה עיי"ש, הכא אין זה שייך.

די"ל דבהריגתו את החכמים לא כיון אלא להשאיר את מלכותו במקומה ולא לחלוק עליהם או לעכב את הרבים מלעשות מצוות - ודו"ק.

אך יותר נראה בביאור כוונת שאלת הגמ' דאמנם נכון הוא ש^{הנהדרין} שעשה תשובה אך הרי אין לתת עצה לאינו ישראל לקיים מצוה שהרי עי"ז מחזיקים את ידיהם, עיין רמב"ם בפרק י"א מהלכות גזילה ואבידה הלכה ג'².

ומתוצאת הגמ' בתירוץ הראשון דשאני עבד שמצווה במצוות, והיינו דאמנם אינו ישראל אך גם אינו גוי וכדאיתא במס' גיטין דף כג ע"ב ובמס' סנהדרין דף נח ע"ב עי"ש³, והואיל ונכנס בכרית המצוות לא נאמר תו הך כללא.

ובתי' השני למדה הגמ' דאמנם חייב במצוות אך דינו בעצם (לעניין זה) כשארי כותיים וב"נ, כך למד החת"ס כאן. ויתכן דצד זה חולק על הגמ' בסנהדרין הנ"ל.

ועוד ביאור בשאלת הגמ' לצד זה שעשה תשובה עיין בעיון יעקב, וצ"ב איך יתבאר פירוקא קמא לפי דבריו.

לעומת כל זאת הכס"מ למד בדעת הרמב"ם דהורדוס לא עשה תשובה, דעל מה שכתב הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות רוצח ושמה"נ הלכה ט"ו דאסור להשיא עצה טובה לגוי או לעבד רשע ואפילו להשיאו עצה שיעשה דבר מצוה והוא עומד ברשעו אסור וכו' עי"ש, ציין הכס"מ דהוא כהשינוי בתרא כאן. והיינו דלמד דלשינויי קמא אף דרשע הוא מ"מ הואיל ומצווה במצוות שפיר דמי⁴.

והא דנקט כל כך בפשיטות דלא חזר בתשובה למרות שהתחרט י"ל⁵ על פי מש"כ רבינו יונה בשערי תשובה שער א' בעיקר הראשון דחרטה היינו שיבין לבכו כי רע ומר עזבו את השם וכו' ויתחרט על מעשיו הרעים ויאמר בלבבו מה עשיתי איך לא היה פחד אלוקים לנגד עיני וכו' והייתי על הנפש היקרה אכזרי ונטמאה בגלולי יצרי וכו' למה לי חיים וכו' עי"ש. והרי כל דבריו כידוע אינם כלל וכלל דברי מוסר בעלמא אלא הלכה גמורה בהלכות החרטה וכמש"כ רבי ירוחם בספר דעת חכמה ומוסר ח"ב סי' צ' ובספרו דעת תורה פרשת האזינו במאמר תורת התשובה, ואלו דבריו - ועוד לנו בזה ידיעה שלדעתנו הוא קרוב לודאי,

2. ויש לציין דהרמ"א ביו"ד סי' רנ"ד סעיף ב' נוקט דאם גויים מנדבים דבר לבית הכנסת מקבלים מהם (עיין במס' ערכין דף ו ע"ב), ומבאר שם הש"ך בשם ההג"א דדוקא צדקה שמכפרת לא מקבלי' הימנו אך נדרים ונדבות אין באין לכפר, ובפשטות ה"ה לבהמ"ק. ולהנ"ל בכל אופן יש להשתדל שלא לקבל הימנו דמחזיק עי"ז את ידו (שהרי מ"מ זכות מצוה יש בידו עי"ז) ולא גרע מהא דכתב הרמב"ם שמשום הך טעמא אין להשיב לו אבידה. ועיין מש"כ בס"ד בזה להלן בדף ח ע"א הערה מ"ב.

3. ועיין מס' ב"ק דף פח ע"א תד"ה יהא, משנה למלך פרק י' מהלכות מלכים ד"ה הכלל, שו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חו"מ סי' י"א, שו"ת בית אפרים יו"ד סי' ס', שו"ת כנף רננה יו"ד ח"ב סי' י' וספר זהב שבא פר' בא ד"ה דבר נא. ועיין בחי' הגר"ח הלוי על הרמב"ם בפ"ג מהל' איסור"ב הי"ב. ועיין ב"י אור"ח סימן קנ"ט שהביא בשם ספר המנהיג דאין נוטלים ידים מעכו"ם ועבד דבעי' כח אדם ועבד ועכו"ם אינם קרויים אדם. ועיין פמ"ג בסימן תרצ"ה אשל אברהם ס"ק י"א שדן אי עבד כנעני הוה בכלל רעהו לעניין משלוח מנות והמזרחי עה"ת בפר' משפטים (כא-כ) ד"ה והרי כתב דהוא בכלל רעהו, ועיין בזה במגילת ספר ל"ת קס"ג. ולעניין אם נקרא אחיך עיין בפתח הדביר ח"א סימן ד' אות ז'. אולם יש לציין דדעת מרן הג"ר חיים קניבסקי שליט"א דעבד ישראל גמור הוא ומה דאיתא בגמ' דלכלל ישראל לא בא זה דין מיוחד בעריות.

4. והראני הגאון רבי אהרן יהושע צוקר שליט"א דכך להדיא מתבאר לכאז' מדברי המגילת תענית דלא חזר בתשובה שהרי שם בפרק ט' איתא דבז' בכסליו הוא יום טוב שמת הורדוס ששמחה היא לפני המקום כשהרשעים מסתלקים מהעולם עי"ש. אם לא שנאמר (וכך בהכרח יבאר רבינו בחיי וסייעתיה) דשוב הרשיע את דרכו לאחר מכן. ושוב הראוני בכתבי יוסף בן מתתיהו בתולדות מלחמת היהודים עם הרומאים ח"א פרק ל"ג שאכן הרשיע הרבה מאד לפני מותו כאשר כמה מבחורי ישראל סילקו את צורת הנשר של זהב שהעמיד בביהמ"ק עי"ש כל מעשיו האכזריים. ועיין להלן בהערה יבי דיש צד לומר דגם הרמב"ם ס"ל דחזר בתשובה. 5. ושו"מ שכך כבר כתב לבאר בדעת הרמב"ם רבי שמואל אהרן ראבין ע"ה אב"ד ק"ק קראטשין בהגהותיו עיני שמואל שהודפסו בסוף הגמרות.

הערה

0234567

ועב"פ לפי זה מבוארת היטב קושיית הגמ' לק' איך בב"ב נתן עצה להורדוס במה להתכפר, שהרי לא חזר בתשובה.

אך א"כ צריך להבין מאיך איך באמת הואיל בניין בהמ"ק לכפרה הרי לא חזר בתשובה, אם לא שנאמר לפי זה שאכן לא כופר לו אלא שעבודת המקדש נזקף לזכותו וזה היגן עליו, וממש דומיא דעצת דניאל לנבוכדנצר.

ופירוקא קמא דשאני עבדא דאיחייב במצוות יתבאר לפי זה דהואיל ואחיק במצות הוא לכן מותר להביאו לידי עשיית המצוות אף שרשע הוא.

ובביאור הפירוקא בתרא אין לומר דלמד הרמב"ם כמו שביאר החת"ס, א. משום שנוקט את הגמ' בגיטין וסנהדרין להל', וב. שהרי להדיא כותב דאין לתת עצה לעבד רשע ומשמע דבאינו רשע שפיר דמי ועל כרחך א"כ דנקט דלעניין זה דינו כישראל. ולומר דיבאר כהחת"ס וצד זה חולק על שמעתתא דסנהדרין ונקט לעיקר כהפירוקא קמא ג"כ לא ניתן להאמר עכ"פ אליבא דהכס"מ שכאמור הביא כמקור לדברי הרמב"ם את דברי הגמ' בפירוקא בתרא.

והנה גוף דברי הרמב"ם צ"ב דא"כ שלעניין זה דינו כישראל היה צ"ל דה"ה שאין לתת עצה טובה לישראל רשע. ומצאתי שכבר הרגישו בזה רבובי, רא"ו הי"ד בקו"ש אות כ"ד כותב מכח זה דשמא אה"נ ס"ל דה"ה שאין לתת עצה טובה לישראל רשע, והא דנקט עבד זהו משום שכך מפורש בגמ'. אולם רבי מלכיאל צבי הלוי בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סי' ע"א ביאר בדעת הרמב"ם מכח זה דלפירוקא בתרא יש מצוה לזכות אף ישראל רשע בדבר מצוה אולי מצוה זו תגרור מצוה אחרת וישוב בתשובה ורק גבי הורדוס שהיה עבד שאמנם חייב במצות אך מ"מ נראה דאינו בכלל עריכות ובתוכחה (עיי"ש שהוכיח זאת), לכן אסור ליעצו לדבר מצוה אם עודנו עומד ברשעו, עיי"ש כל דבריו.

ו'. גמ' - הוא כבה אורו של עולם וכו' יעפוק באורו של עולם. המהר"ל בספרו דרך חיים על מסכת אבות פרק ה' סוף משנה כ' ביאר בטעם שנקראו אלו השניים אורו של עולם, הואיל והם עיקר מציאות

יסוד גדול צריך לידע שכל הלכות תשובה הם הלכות כשאר ההלכות שבתורה, הלכות תשובה הם פסקי הלכות שמקורם בחז"ל לא גרוע מהל' חמץ, וכולם הם בדוקא ובדוקא כמו שנאמרו, ואם יעשה האדם תשובה ולא יקיים כל עיקרי התשובה כמו שנאמרו בהלכותיהם לא קיים מצות תשובה ולא זוהי תשובה. ונראה לפי זה חידוש גדול שכל מה שכתב רבינו יונה בעיקר החרטה הדרך איך להתחרט שיבין לבבו כי רע ומר עזבו את ה' וכו', אין זה רק מוסר ועצה שנתן לנו הר"י איך שיתחרט האדם על חטאיו, אלא שכל הנאמר שם הוא בדוקא ובדוקא שאך ורק בדרך זה ואופנים אלו הם הלכותיה של חרטה ואם ישנה האדם מחרטה זו ויתחרט באופן אחר לא קיים כלל מצות חרטה, שכן נאמרה ההלכה של חרטה אם יתחרט האדם מצד השכל לא מצד רע ומר עזבו את ה' - גם מצד השכל יש מה להתחרט, זה אשר רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו ג"כ די בשביל האדם להתחרט, גם אומות העולם מתחרטים לפעמים אף שאין להם החרטה מצד עברם על מצות ה', אין זו החרטה הצריכה למצות התשובה וכו' עיי"ש.

וא"כ שפיר איכא למימר דלמד הכס"מ בדעת הרמב"ם שהחרטה שהתחרט הורדוס כפי שמפורש בגמ' לא היתה חזרה מצד שעבר על מצות ה' אלא שטעה וסבר שימרדו בו ולולא זאת היה שלם עם עצמו. ולא היה נראה לו מה שביארנו בדעת תוס'.

ועוד אפשר לומר דהוכיח זאת הכס"מ מהא דלא מצאנו שהתחרט על הריגת בית חשמונאי. ולמרות דיתכן דלא מצא לנכון להתחרט ע"ז שהרי עשה על פי בת קול, מ"מ לכשנדייק נראה דהב"ק לא אמרה אלא שכל עבד שמורד עכשיו מצליח, ואפשר היה למרוד ע"י שישלוט עליהם בתקיפות. אלא דיש לעיין בזה דיתכן דזה לא היה באפשרותו מאחר והיו בריונים.

אלא דגם אי נימא הכי אפשר דהרמב"ם למד כהבן יהוידע שהבת קול לא היתה מן השמים אלא מהחוזים, וא"כ היה צריך לחזור בו גם מזה. אם לא שגם ע"ז נאמר דאצלו דברי החוזים היו בעלי משקל כבד שיש לנהוג על פיהם כעל פי נבואה - ועיין.